

11.1

Om oprindelsen til udtrykket terra Italia; om den bøde, der hedder suprema, en forklaring på navnet og om lex Aternia; og med hvilke ord man i gamle dage plejede at udtale den bøde, der hedder minima.

1 Timaios¹ har i sin *Historie*, som han skrev på græsk om det romerske folk, og Marcus Varro i sin *Menneskelige forhold* skrevet,² at *terra Italia* er afledt af et græsk ord, eftersom okser på gammel græsk hed *italoi*; af disse var der en stor mængde i Italien, og man plejede i dette land at oprette rigtig mange græsgange og lade dem afgræsse.

2 Vi kan imidlertid gætte, at det var af den samme grund, nemlig at Italien dengang havde så mange kvæghjorde, at den bøde, man kalder *suprema* ('den højeste'), blev indført, og som bestod af to får pr. dag og tredive okser pr. dag, selvfølgelig på basis af den store mængde af okser og det ringe antal får. Men når en bøde af den slags, det vil sige bestående af får og okser, var blevet idømt af embedsmændene, drev man okser og får sammen, snart til en ringe værdi, snart til en større, og dette gjorde straffen ved bøden ulige. Derfor blev der senere ved *lex Aternia* fastsat en værdi af det enkelte får på ti as og af en okse på hundrede as. 3 Den bøde, der hedder *minima* ('den mindste'), er på ét får. Bøden *suprema* er på det antal, jeg har nævnt, og at idømme en højere bøde pr. dag er ikke tilladt, og derfor kaldes den *suprema*, det vil sige den absolut højeste.

4 Når altså der også i vore dage bliver idømt en bøde, som er *minima* eller *suprema*, af det romerske folks embedsmænd efter traditionen fra forfædrene, plejer man at iagttage den regel, at man taler om væddere; og således har Marcus Varro berettet disse ord i loven, hvormed bøden *minima* afsiges: "Jeg idømmer Marcus Terentius, eftersom han skønt indstævnet ikke har givet møde eller har en gyldig grund til fravær, en bøde på én vædder;"³ og med mindre det blev afsagt på denne måde, sagde de, at bøden ikke var lovlig.

1. Timaios fr. 42a Jacoby.

2. Varro, *Antiquitates rerum humanarum* 10 fr. 1 Mirsch.

3. Varro, *Antiquitates rerum humanarum* 23 fr. 2 Mirsch.

Aulus Gellius, *Attiske nætter* 11. bog

5 Selve dette ord for en bøde, siger Marcus Varro i enogtyvende bog af *Menneskelige forhold*,⁴ er ikke latinsk, men sabinsk, og han tilføjer, at det stadig blev brugt på hans egen tid på samniternes sprog, og de nedstammer fra sabinerne. Men en nymodens sværm af filologer har doceret, at dette bliver sagt som så meget andet i modsat betydning.⁵ 6 Men siden brug og sædvane i sproget er sådan, at vi også nu siger, som de fleste mennesker sagde før i tiden: *multam dixit* ('han idømte en bøde') og *multa dicta est* ('en bøde blev idømt'), mener jeg, at det ikke kan være helt hen i vejret at bemærke, hvad Marcus Cato sagde på en anderledes måde. Et citat fra fjerde bog af *Begyndelse*: "Vores general gør (*facit*) ham en bøde, som er gået ud for at kæmpe uden for slaglinjen."⁶ 7 Han kan dog synes at have ændret ordet på grund af sin udsøgte smag, da bøde blev gjort (*fieret*) i lejren og i hæren, ikke idømt på folkeforsamlingen eller over for folket.

11.2

Ordet elegantia anvendtes før i tiden ikke om en mere tiltalende karakter, men i negativ betydning om en alt for pyntet klædedragt og levemåde.

1 Man plejede ikke at kalde en mand *elegant* i positiv mening, men lige til Marcus Catos tid var ordet nedsættende og ikke positivt. 2 Dette kan man nemlig iagttage både hos andre forfattere og hos Cato selv i en bog, der hedder *Digtet om sæderne*. Et citat fra denne bog: "De mente, at grådighed rummede alle fejl: Den, som blev anset for ødsel, vellystig, elegant, lastefuld, ugidelig, blev berømmet;"⁷ 3 af disse ord fremgår det, at *elegant* før i tiden blev anvendt ikke om karakterens udsøgted, men om den, der havde en overdrevet udvalgt og pyntelig klædedragt og livsførelse.

4 Senere ophørte den elegante at blive kritiseret, men ansås dog ikke for at være værdig til anerkendelse, med mindre hans elegance var yderst mådeholden. Således lovpriste Marcus Tullius ikke Lucius Crassus og Quintus Scaevola for deres

4. Varro, *Antiquitates rerum humanarum* 21 fr. 1 Mirsch.

5. Gr. *κατὰ ἀντίφρασιν* (af samme grund kaldes Sortehavet på græsk *Pontos Euxeinus*, 'Det gæstfri Hav').

6. Cato, *Origines* 4 fr. 82 Peter.

7. Cato, *Carmen de moribus* fr. 1 Jordan.

Aulus Gellius, *Attiske nætter* 11. bog

rene elegance, men kun fordi den var præget af stor sparsommelighed: "Crassus var [i sin tale] den mest beherskede elegantier, Scaevola den eleganteste af de beherskede."⁸

5 For resten husker jeg fra den samme bog af Cato også nogle spredte og usammenhængende citater: "Det var sædvane at være klædt ordentligt på Forum, mens man hjemme bar, hvad der skønnedes tilstrækkeligt. De betalte mere for deres heste end for deres kokke. Digtekunsten nød ingen anseelse. Hvis nogen lagde vægt på denne ting eller rendte til selskaber, blev han kaldt en dagdriver".⁹ 6 Følgende fra den samme bog er også udtryk for den klareste sandhed: "Menneskets liv er næsten som jern. Hvis man bruger det, bliver det slidt; men hvis man ikke bruger det, bliver det fortæret af rust. På samme måde kan vi se, at mennesker slides ved at blive brugt; men hvis man ikke bruger det, vil dorskhed og træghed gøre mere skade end brug."¹⁰

11.3

Hvor store forskelle der er i betydningen af partiklen pro med eksempler på denne forskellighed.

1 Når jeg har fri fra mine juridiske gøremål og mine forretninger, og jeg enten spadserer eller rider for at motionere, plejer jeg en gang imellem med mig selv at diskutere småting af den art, der ikke betyder så meget og ringeagtes af udannede mennesker, men som er nødvendige for at lære de gamle forfatteres skrifter godt at kende og i særdeleshed for kendskabet til det latinske sprog: F. eks. overvejede jeg for nylig, da jeg havde trukket mig tilbage til Praeneste, mens jeg spadserede alene om aftenen, hvor store forskelle der var blandt visse partikler på latin. Det kan f. eks. være præpositionen *pro*. 2 Jeg så, at man på én måde kunne sige, at 'præsterne havde besluttet på vegne (*pro*) af deres kollegium', på en anden måde at 'et eller andet vidne var blevet ført ind og havde sagt som (*pro*) vidnesbyrd', at Marcus Cato i fjerde bog af *Begyndelse* brugte det anderledes: "Slaget blev ud-

8. Cicero, *Brutus* 148, overs. Mogens Leisner-Jensen 1979, 125.

9. Cato, *Carmen de moribus* fr. 2 Jordan.

10. Cato, *Carmen de moribus* fr. 3 Jordan.

Aulus Gellius, Attiske nætter 11. bog

kæmpet og endt foran (*pro*) lejren."¹¹ I femte bog skrev han: "Alle byer og øer var for (*pro*) det illyriske område."¹² På en anden måde 'foran (*pro*) Castors tempel', på en ny måde 'på (*pro*) Rostra' eller 'foran (*pro*) tribunalet' eller 'i nærvær af (*pro*) forsamlingen' eller på en anden måde i 'folktribunen skred ind for at beskytte (*pro*) sin magt'. 3 Men den, der troede, at alle disse udtryk var ganske ens og lignede hinanden eller var helt forskellige, mente jeg, var på vildspor; jeg mente nemlig, at forskelligheden havde den samme kilde og udspring, men at hensigten ikke var den samme. 4 Det vil man virkelig meget nemt indse, hvis man bruger sin opmærksomhed på at tænke over det og har et vidtgående kendskab til sprogbrugen i ældre latin.

11.4

Hvordan Quintus Ennius konkurrerede med nogle vers af Euripides.

1 Euripides har i *Hekabe* nogle vers, der er bemærkelsesværdigt fremragende ved deres ord, tankegang og korthed; 2 det er Hekabe, der siger til Odysseus:

"Mishager end din Tale, vil din Værdighed
Dog vinde Seir, thi selv om høi og ringe Mand
End taler eens, har deres Ord ei samme Vægt."¹³

3 Disse vers har Quintus Ennius slet ikke så dårligt konkurreret med, da han oversatte denne tragedie. De ennianske vers lyder sådan:

"Selv om du taler onskabsfuldt, vil let du bøje achiverne;
taler end de mægtige på samme vis som småkårsfolk,
har de samme ord og samme tale ikke samme vægt."¹⁴

11. Cato, *Origines* 4 fr. 91 Peter.

12. Cato, *Origines* 5 fr. 96 Peter.

13. Euripides, *Hekabe* 293-295, overs. Christian Wilster 1839, 244 (jambiske trimetre).

14. Ennius, *Hecuba* 199-201 Vahlen = 165-7 Ribbeck (katalektiske trochæiske tetrametre).

4 Det har Ennius gjort godt, synes jeg; men *ignobiles* ('småkårsfolk') og *opulenti* ('mægtige'), synes ikke at tilfredsstille meningen i det græske udtryk *antí adoxúnton kaí dokúnton* ('ringeagtet og kendte'): For det er ikke alle ukendte, der er ringeagtet, og det er heller ikke alle mægtige, der er æret.

11.5

Nogle kortfattede anmærkninger om skeptiske filosoffer og om akademiske filosoffer; forskellen på dem.

1 De filosoffer, som vi kalder *pyrrhoniske*, hedder med et græsk udtryk *skeptikere*; 2 det betyder noget i retning af 'en undersøger' eller 'en overvejer'. 3 De træffer nemlig ingen afgørelser, de fastlægger intet, men er altid beskæftiget med at undersøge og overveje, hvad der findes blandt alle ting, som man kan træffe afgørelser om og fastlægge. 4 De mener, at der ikke er noget, som de helt klart kan se eller høre, men at de oplever og påvirkes, som om de ser eller hører noget, og de er usikre vedrørende selve de ting, som frembringer disse påvirkninger i dem, om hvordan de er, og hvorfra de kommer, men de bliver ved med at sysle med dem; de siger, at visheden og sandheden om alle ting er ubegribelig, fordi tegnene på sandt og falsk er blandet og bragt i uorden, således at enhver mand, der ikke er alt for hurtig og rask til at fælde en dom, burde anvende disse ord, som de fortæller, blev anvendt af Pyrrhon, grundlæggeren af denne filosofi: "Denne ting forholder sig ikke i højere grad på denne måde end på hin måde eller ingen af delene." De afviser, at beviser for nogen ting og deres virkelige egenskaber kan erkendes og forstås, og de forsøger på mange måder at lære og påvise netop dette. 5 Om dette emne har også Favorinus særdeles skarpsindigt og åndfuldt skrevet ti bøger med titlen *Pyrrhoniske principper*.

6 Det er en gammel diskussion, som er behandlet af mange græske forfattere, hvilken forskel der er på pyrrhoniske og akademiske filosoffer, og hvor stor den er. Begge parter siges nemlig at være 'skeptiske, tilbageholdende og tvivlende', eftersom begge ikke bekræfter noget eller tror, at noget kan begribes. Men fra alle genstande, siger de, viser der sig noget, som de kalder *fantasíai* ('forestillinger'),

Aulus Gellius, Attiske nætter 11. bog

ikke som selve tingenes natur er, men som påvirkningen er på sjæl og legeme hos dem, forestillingerne når til. 7 Derfor siger de, at alle de ting, der indvirker på menneskenes sanser, fuldstændigt 'er noget i forhold til noget.' Dette udtryk betyder, at der slet ikke findes noget, der kun beror på sig selv, og som har sit eget væsen og sin egen natur, men at alt helt og holdent relaterer til noget andet, og at det synes at være sådant, som dets udseende er, mens det betragtes, og som det ses hos vore sanser, hvortil det er nået frem, ikke som hos sig selv, hvorfra det er udgået. 8 Skønt de pyrrhoniske filosoffer siger noget, der ligner det, de akademiske filosoffer siger, mener man dog, at de er indbyrdes forskellige både af flere andre årsager og især af den grund, at akademikerne ligesom forstår, at intet kan forstås, og ligesom træffer den afgørelse, at intet kan afgøres, men de pyrrhoniske filosoffer erklærer, at det ikke engang kan forekomme at være sandt, fordi intet synes at være sandt.

11.6

Romerske kvinder sværger ikke ved Hercules og mænd ikke ved Castor.

1 I ældre litteratur sværger romerske kvinder ikke ved Hercules og mændene ikke ved Castor. 2 Hvorfor kvinderne ikke har svoret ved Hercules, er ikke så underligt, for de afholder sig fra ofre til ham. 3 Men hvorfor mændene ikke har appelleret til Castor ved at sværge til ham, er ikke let at sige. Intet sted kan man hos gode forfattere se, at en kvinde siger *mehercle* ('ved Hercules') eller at en mand siger *mecastor* ('ved Castor'); 4 men *edepol*, som er en ed til Pollux, er fælles for mænd og kvinder. 5 Men Marcus Varro hævder,¹⁵ at mænd i gamle dage hverken plejede at sværge ved Castor eller Pollux, men at den ed kun blev anvendt af kvinder, og at den var taget fra de eleusinske mysterier; 6 dog glemte man efterhånden den gamle praksis, og mændene begyndte at sige *edepol*, og det blev et almindeligt udtryk, men at en mand siger *mecastor*, kan ikke findes i ældre litteratur.

15. Varro p. 375 ed. Bipont.

11.7

Man bør holde sig fra at anvende gamle ord, som er blevet opgivet og er forældede.

1 At anvende ord, som er stærkt forældede og gået af brug eller påfaldende eller nydannelser, der er hårde eller ubehagelige, synes at være lige fejlagtigt. Men jeg tror, at det er mere irriterende og kritisabelt at bruge ord, som er nye, ukendte eller usædvanlige, end nogen, der er almindelige og trivielle. 2 Når jeg siger nye, mener jeg også dem, der er sjældne og ikke længere anvendes, selv om de er gamle. 3 Det er en almindelig fejl hos de mennesker, der har fået deres dannelse sent i livet – det som grækerne kalder *opsimathía* – at det, man aldrig har lært og længe har været uvidende om, når man så endelig begynder at vide noget, gør man et stort nummer ud af at tale om det hvor som helst og i hvilken som helst sammenhæng. F. eks. har jeg i Rom oplevet en gammel mand, der var kendt som advokat, men hvis lærdom var kommet ganske for nylig og ligesom hulter til bulter: Da han talte i overværelse af bypræfekten og ønskede at sige, at en person levede et fattigt og ulykkeligt liv og spiste klidbrød og drak elendig og stinkende vin, udtalte han: "Denne romerske ridder spiser *apluda* og drikker *flocces*." 4 Alle de tilstedeværende kiggede på hinanden, til at begynde med ret alvorlige i ansigtsudtrykket, der viste forvirring og forundring over, hvad de to ord betød; derefter brød samtlige ud i latter, som om han havde sagt noget på etruskisk eller gallisk. 5 Han havde imidlertid læst, at de gamle bønder havde kaldt klidbrød *apluda*, og at det var forekommet i en komedie af Plautus (hvis den ellers er af Plautus), der hedder *Damesadlen*.¹⁶ 6 Ligeledes havde han hørt, at *flocces* var et gammelt ord, der betød bæreme af vin, udpresset af druekernerne, ligesom den sidste presning af oliven, og det havde han læst hos Caecilius i *Mænd til salg*,¹⁷ og han havde gemt de to ord som pynt i en tale.

7 Et andet eksempel på en smagløshed, der var resultatet af nogle få læsninger af denne type, da en modpart krævede, at en retssag skulle udskydes: "Jeg anmoder dig, prætor, hjælp mig og støt mig! Hvor længe endnu skal denne *bovinator* sinke os?" Og med høj røst råbte han ordet tre-fire gange: "Han er en *bovinator*!" 8

16. Plautus, *Astraba* fr. 16 Lindsay.

17. Caecilius, *Polumeni* 190 Marx.

Aulus Gellius, *Attiske nætter* 11. bog

Der begyndte at lyde en mumlen fra de fleste af de tilstedeværende, som om de undrede sig over dette monstrum af et ord. 9 Men han sagde, mens han svingede med arme og ben: "Har I da ikke læst Lucilius, som kalder den, der kommer med udflugter, for en *bovinator*?" I ellefte bog af Lucilius kan man læse følgende vers:

"Hvis en rænkefuld *bovinator*, fræk i kæften."¹⁸

11.8

Hvad Marcus Cato mente og sagde om Albinus, en romer, som skrev om romersk historie på græsk efter først at have bedt om tilgivelse for sit ukendskab til det.

1 Marcus Cato siges at have kritiseret Aulus Albinus på en ganske rimelig og elskværdig måde. 2 Albinus, der var konsul sammen med Lucius Lucullus, forfattede en romersk historie på græsk. 3 I forordet til sin *Historie* skrev han følgende: Det ville være urimeligt, at nogen kritiserede ham, hvis noget i hans bøger var mindre velordnet eller skrevet mindre udsøgt. "For jeg er en romer," siger han, "født i Latium, og græsk er meget fremmedartet for mig."¹⁹ Derfor forlangte han at blive tilgivet og skånet for en dårlig bedømmelse, hvis han havde begået nogle fejl. 4 Da Marcus Cato havde læst det, sagde han: "Kære Aulus, du er et rigtigt vrøvlhoved, når du hellere vil bede om undskyldning for en fejl end undgå den. Vi plejer jo at bede om tilgivelse, enten når vi uafvidende har begået en fejl, eller vi bliver tvunget til at fejle. Jeg spørger dig: Hvem har tvunget dig til at gøre dette, som du beder om tilgivelse for, før du gør det?"

5 Dette står at læse i trettende bog af Cornelius Nepos' *Om berømte mænd*.²⁰

11.9

En beretning om gesandterne fra Milet og taleren Demosthenes (fra Kritolaos).

18. Lucilius 11, 417 Marx (daktylisk heksameter).

19. Postumius Albinus, *Historia* fr. 1 Peter.

20. Cornelius Nepos, *De inlustribus viris* 13 fr. 55 Malcovati.

Aulus Gellius, Attiske nætter 11. bog

1 Kritolaos har skrevet,²¹ at der var kommet gesandter fra Milet på statens vegne til Athen, måske for at bede om hjælp. De hyrede da nogle advokater, som de havde tillid til, for at de kunne tale deres sag, og disse talte da for milesierne over for folket, som de havde fået i opgave, mens Demosthenes gik voldsomt til angreb på milesiernes krav og hævdede, at milesierne ikke fortjente nogen hjælp, og at det heller ikke var i statens interesse. Sagen blev udsat til den følgende dag. Gesandterne henvendte sig til Demosthenes, skriver Kritolaos videre, og bad ham indtrængende om ikke at tale imod dem; han forlangte penge og fik så meget, som han havde bedt om. Den næste dag, da forhandlingerne var begyndt igen, trådte Demosthenes frem for folket med et tykt stykke uld om halsen og nakken og sagde, at han led af *synánche* ('halsbetændelse'); derfor kunne han ikke tale mod milesierne. Da var der en fra forsamlingen, der råbte, at det ikke var *synánche*, Demosthenes led af, men *argyránche* ('sølvbetændelse').

2 Som Kritolaos beretter, lagde ikke engang Demosthenes selv skjul på det senere, men pralede ligefrem med det. For da han havde spurgt skuespilleren Aristodemos, hvor meget han havde fået i løn for at optræde, og Aristodemos havde svaret: "En talent!", sagde Demosthenes: "Jamen, jeg har fået mere for at tie stille!"

11.10

Gaius Gracchus berettede den samme historie som ovenfor om taleren Demades, ikke Demosthenes; et citat fra Gaius Gracchus selv.

1 Hvad jeg i det foregående kapitel har ladet Kritolaos fortælle om Demosthenes, relaterer Gaius Gracchus til Demades i den tale, der hedder *Om at fraråde lex Aufeia*, med følgende ord: 2 "Hvis I, Quiriter, vil anvende jeres forstand og dygtighed, så vil I opdage, at der ikke er nogen af os, der træder frem her uden en belønning, hvis I tænker over sagen. Alle vi, som taler her, anmoder om noget, og der er ingen, der træder frem for jer af anden grund, end at han vil tage noget med herfra. 3 Jeg selv, der taler til jer, for at I kan forøge jeres skatter, så I får nemmere ved at administrere jeres egne interesser og staten, træder ikke frem gratis; men jeg beder jer ikke om penge, men om jeres anerkendelse og respekt. 4 De, der

21. Kritolaos fr. 33 Wehrli.

Aulus Gellius, Attiske nætter 11. bog

træder frem for at fraråde denne lov, søger ikke jeres respekt, men penge af Nikomedes; de, der råder jer til at vedtage den, de beder heller ikke om jeres anerkendelse, men om en betaling og en belønning til deres formue af Mithridates; men de, der er fra den samme klasse og stand og ikke siger et ord, er jeres hårdeste modstandere; for de tager betaling fra alle og bedrager alle. 5 Når I tror, at dette ligger dem fjernt, giver I dem jeres anerkendelse; 6 når gesandtskaber fra konger tror, at det er for deres skyld, at de tier stille, yder dem de største gaver og beløb, og det er ligesom i Grækenland, da en tragedieskuespiller pralede med, at han havde fået en talent for at optræde i ét skuespil; man fortæller da, at Demades, byens mest veltalende mand, svarede ham: 'Synes du, at det er så flot, at du har fået en talent for at tale? Jeg fik ti talenter af en konge for at tie stille!' Sådan får disse her de største belønninger for at tie!"²²

11.11

Et citat af Publius Nigidius, hvor han siger, at der er forskel på at sige mentiri og mendacium dicere.

1 Følgende er et citat fra Publius Nigidius, en mand, som udmærkede sig i studiet af kunst og videnskab, og som Marcus Cicero havde den største agtelse for på grund af hans begavelse og lærdom: "Der er en forskel på *mendacium dicere* ('at sige en løgn') og *mentiri* ('at lyve'). Den, der lyver, narrer ikke sig selv, men forsøger at narre en anden; den, der siger en løgn, narrer sig selv."²³ 2 Han tilføjer ligeledes følgende: "Den, der lyver, narrer så meget, han kan; men den, der siger en løgn, narrer ikke så meget, han kan." 3 Ligeledes om det samme emne siger han: "En god mand bør udmærke sig ved ikke at lyve, den kloge mand, at han ikke siger en løgn; det første falder tilbage på manden, det sidste ikke." 4 Nigidius har ved Hercules nuanceret og åndfuldt sondret mellem så mange meninger om den samme sag, som om han sagde noget forskelligt hele tiden.

22. Gracchus, *Dissuasio legis Aufeiae* fr. 44 Malcovati.

23. Nigidius fr. 49 Swoboda.

11.12

Ifølge filosofen Chrysippos er ethvert ord tvetydigt og usikkert, mens omvendt Diodoros siger, at ingen ord er tvetydige.

1 Chrysippos hævder,²⁴ at ethvert ord er tvetydigt af natur, eftersom to eller flere betydninger kan opfattes af dette samme ord. 2 Diodoros, der havde tilnavnet Kronos, siger omvendt: "Intet ord er tvetydigt, og ingen siger eller forstår et tvetydigt ord, og det bør heller ikke forekomme at være sagt anderledes end i den betydning, taleren tillægger det. 3 Derimod når jeg," fortsætter han, "har forstået det på én måde, og du har opfattet det på en anden måde, kan det synes at være sagt mere dunkelt end tvetydigt; et tvetydigt ords natur burde nemlig være sådan, at taleren udtrykker to eller flere meninger. Men ingen udtrykker to eller flere ting, når han har indset, at han mener ét."

11.13

Hvad Titus Castricius mente om ordvalg og mening hos Gaius Gracchus; han fandt, at den ikke gav nogen forbedring af indholdet.

1 Hos Titus Castricius, der var lærer i retorik og en mand med en seriøs og fast dømmekraft, kan man læse en tale af Gaius Gracchus med titlen *Mod Publius Popilius*. 2 I begyndelsen af denne tale er ordene sammenstillet mere præcist og rytmisk, end sædvanen er blandt de ældre talere. 3 De ord, jeg tænker på, er forbundet sådan: "Hvis I uden grund afviser det, som I ivrigt har efterstræbt og ønsket gennem de senere år, vil det ikke gå jer anderledes, end at man vil sige, at I enten engang har efterstræbt det ivrigt, eller at I nu uden grund har afvist det."²⁵

4 Forløbet og klangen her af denne afrundede og flydende sætning glædede mig på en helt enestående måde, og desto mere, fordi jeg kunne se, at Gaius Gracchus, der var en berømt og alvorlig mand, allerede dengang lagde stor vægt på sætningsbygningen. 5 Men da de samme ord på vores begæring blev læst for os flere gange, blev vi opfordret af Castricius til at betragte, hvilken kraft og hvilket udbytte man har af passagen, og til ikke at acceptere, at vore ører bliver kærtegnet af

24. Chrysippos fr. 152 von Arnim.

25. Gracchus, *In P. Popilium* fr. 32 Malcovati.

rytmen ved en afrundet tale, eller at de også overhælder vores sind med en intetsigende nydelse.

Da han ved denne opfordring havde gjort os mere opmærksomme, sagde han: "Betragt mere indgående, hvad disse ord fremkalder, og lad en af jer være venlig at sige mig, om der er nogen vægt eller elegance i denne sætning: 'Hvis I uden grund afviser det, som I ivrigt har efterstræbt og ønsket gennem de senere år, vil det ikke gå jer anderledes, end at man vil sige, at I enten engang har efterstræbt det ivrigt, eller at I nu uden grund har afvist det.' 6 Er der noget menneske, som ikke finder det rimeligt, at hvad I ivrigt har efterstræbt, dét vil I siges at have efterstræbt ivrigt, og hvad I uden grund har afvist, dét vil I siges at have afvist uden grund? 7 Men hvad nu, hvis han havde skrevet sådan her: 'Hvis I afviser det, som I har efterstræbt og ønsket gennem de senere år, vil det ikke gå jer anderledes, end at man vil sige, at I enten engang har efterstræbt det ivrigt, eller at I nu uden grund har afvist det.' 8 Hvis han havde sagt det sådan, ville sætningen selvfølgelig blive mere vægtig og stærk, og den ville få en ægte forventning hos tilhøreren; 9 nu siges disse ord *ivrigt* og *uden grund*, hvori den afgørende forskel ligger, ikke blot i slutningen af sætningen, men de sættes også tidligere, hvor de ikke er nødvendige, og det, som burde skabes og opstå, når sagen udtrykkes, siges meget tidligere, end sagen kræver. For den, der siger sådan: 'Hvis du gør dette, vil man sige, at du har gjort det ivrigt', siger noget, der er forbundet og sammensat af hensyn til en mening; men den, som siger sådan: 'Hvis du gør dette ivrigt, vil man sige, at du har gjort det ivrigt', siger ikke noget anderledes, end hvis han havde sagt: 'Hvis du gør dette ivrigt, har du gjort det ivrigt'. 10 Jeg har påvist dette," sagde han, "ikke for at kritisere Gaius Gracchus – måtte guderne gøre mig klogere! For hvis der kan siges at være en fejl eller en vildfarelse hos en mand med en så dygtig veltalenhed, er den helt blevet fjernet af hans betydning og opbrugt, fordi han levede for så længe siden – men for at I kan vare jer for at blive blændet af den rytmiske klang af en flydende veltalenhed, og for at I snarere skal betænke betydningen af tingene og ordenes egenskaber, og hvis der fremsiges en vægtig og redelig og ægte ytring, så kan I, hvis I vil, bifalde talens egne trin og gestus; men hvis derimod kolde og ubetydelige og værdiløse tanker skulle lægges ind i ord, der er rytmisk og klangfuldt ordnet, så skal I ikke mene, at det er anderledes, end når mennesker med en ken-

Aulus Gellius, *Attiske nætter* 11. bog

delig vanskabthed og et lattervækkende udseende efterligner skuespillere med gebærder."

11.14

Kong Romulus' sobre og meget smukke svar om brugen af vin.

1 Lucius Piso Frugi har anvendt den enkleste elegance i stof og tale i første bog af *Årbøgerne*, da han skrev om kong Romulus' liv og vaner. 2 Han skriver følgende: "Man fortæller også om Romulus, at han var blevet inviteret til middag, men at han ikke havde drukket særlig meget, fordi han havde forretninger at udføre den følgende dag. De sagde til ham: 'Hvis alle mennesker handlede på den måde, ville vin være billigere!'

Han svarede dem: 'Tværtimod, den ville være dyr, hvis enhver drak så meget, som han havde lyst til – og det er lige præcis, hvad jeg har gjort!'²⁶

11.15

Om ludibundus og errabundus og den slags ordforlængelser; Laberius anvendte amorabunda, ligesom man siger ludibunda og errabunda; også at Sisenna brugte en ny form i et ord af den type.

1 Laberius har i *Avernersøen* omtalt²⁷ en forelsket kvinde som *amorabunda*, hvilket er en temmelig usædvanlig orddannelse. 2 Caesellius Vindex har i sin *Kommentar til gamle udtryk* sagt, at det er formet på samme måde, som man siger *ludibunda* og *ridibunda* og *errabunda* i stedet for *ludens* ('legende') og *ridens* ('leende') og *errans* ('omstrefende').²⁸ 3 Men Terentius Scaurus, der var den mest ansete filolog på den guddommelige Hadrians tid, har blandt andet i det værk, han forfattede *Om Caesellius' fejltagelser*, skrevet,²⁹ at han også tog fejl vedrørende dette ord, da han troede, at *ludens* var det samme som *ludibunda*, *ridens* det samme som *ridibunda* og *errans* det samme som *errabunda*. "For *ludibunda*,"

26. Piso, *Annales* 1 fr. 8 Peter.

27. Laberius, *Lacus Avernus* 57 Ribbeck.

28. Caesellius, *Commentarius lectionum antiquarum*.

29. Terentius Scaurus, *De Caeselli erroribus* fr. 9 Kummrow.

siger han, "og *ridibunda* og *errabunda* siges om hende, som spiller eller efterligner den, der leger, ler eller strejfer om."

4 Men hvorfor Scaurus blev bragt til at kritisere Caesellius heri, kunne jeg ikke finde ud af. Der er nemlig ikke tvivl om, at disse ord i sig selv blot betyder det samme som de ord, af hvilke de er afledt. Jeg har foretrukket at forekomme ikke at forstå, hvad det vil sige at 'spille eller efterligne den, der ler', frem for at beskyldes ham for manglende forståelse. 5 Scaurus burde snarere, da han kritiserede Caesellius' *Kommentarer*, spørge om det, han har forbigået (for det har han ikke sagt noget om), nemlig på hvilket punkt og i hvilket omfang *ludens* adskiller sig fra *ludibundus*, *ridens* fra *ridibundus* og *errans* fra *errabundus* og andre tilsvarende ord, om de kun afviger en lille smule fra grundordene, og hvad der i det hele taget er meningen med denne endelse, der sættes på ord af denne type. 6 Dette skulle man hellere spørge om, når man behandler dannelse af denne art, ligesom man plejer at spørge, om forlængelsen i *vinulentus* ('fordrukken') og *lutulentus* ('snavset') og *turbulentus* ('uroilig') er tom og meningsløs (af den type, som grækerne kalder *paragogai*), eller om dette suffix har en særlig mening.

7 Da jeg bemærkede denne kritik af Scaurus, kom jeg til at tænke på, at Sisenna i fjerde bog af sin *Historie* har anvendt et ord af samme dannelse. Han siger: "Plyndrende (*populabundus*) markerne ankom han til byen."³⁰ Her betyder det naturligvis 'da han plyndrede markerne', ikke som Scaurus siger med lignende ord, 'da han spillede en, der plyndrer', eller 'da han efterlignede'.

8 Da jeg spurgte, hvilken mening og oprindelse der var til sådanne orddannelser som *populabundus* og *errabundus* og *laetabundus* og *ludibundus* og mange andre ord af den slags, sagde min gode ven Apollinaris – og det var ved Hercules ret så begavet! – at han mente, at den sidste del, som sådanne ord sluttede med, udviste styrke og mængde, ja overflod af den ting, ordet drejede sig om, således at *laetabundus* siges om den, der er overmåde glad, og *errabundus* om den, der vandrer vidt og bredt omkring, og han påviste, at alle de øvrige ord med den samme dan-

30. Sisenna, *Historiae* 4 fr. 1 Peter.

Aulus Gellius, Attiske nætter 11. bog

nelse bruges sådan, at denne forlængelse i enden betegner en stor og overstrømmende styrke og mængde.³¹

11.16

Oversættelse af visse græske ord til latin er meget vanskelig, f. eks. det græske ord for geskæftighed.

1 Jeg har ofte været opmærksom på ikke så få navne på ting, som hverken kan siges med enkelte ord ligesom af grækerne eller, hvis vi nævner disse ting med flere ord, kan udtrykkes så klart og passende på latin, som grækerne siger med enkelte gloser. 2 Da jeg for nylig havde fået en bog i hænde af Plutarch, og jeg havde læst dens titel, som var *Perí polypragmosýnes* ('Om geskæftighed'), blev jeg spurgt af en mand, som ikke havde noget kendskab til græske bogstaver og ord, hvem der var forfatteren, og hvad den handlede om. Navnet på forfatteren fortalte jeg straks, men lige da jeg skulle til at fortælle, hvad den drejede sig om, tøvede jeg. 3 Da jeg til at begynde med ikke mente, at jeg kunne oversætte tilstrækkeligt præcist, hvis jeg sagde, at bogen drejede sig om geskæftighed (*negotiositas*), tog jeg fat på hos mig selv at udforske, hvilket ord der blev udtrykt ord for ord, som man siger. 4 Men der var simpelthen ikke noget, som jeg enten huskede at have læst, eller hvis jeg ville opfinde noget, som ikke var påfaldende hårdt og absurd, hvis jeg sammenføjede et ord ud fra *multitudo* ('mængde') og *negotium* ('beskæftigelse'), ligesom vi siger *multiugus* ('mangfoldig') og *multicolorus* ('mangefarvet') og *multiformius* ('mangeformet'). 5 Men det ville ikke være mindre uelegant, end hvis man gengav *polyfilía* ('mængde af venner') eller *polytropía* ('behændighed') eller *polysarkía* ('kødrighed') med ét ord. 6 Da jeg derfor i et kort øjeblik havde funderet i tavshed, svarede jeg endelig, at jeg ikke mente, at den kunne gengives med ét ord, og derfor havde jeg gjort mig parat til med en omskrivning af sige, hvad det græske ord betød.

31. Endelsen *-bundus* betegner kun et forstærket præsens participium (Kühner-Holzweissig 995).

Aulus Gellius, Attiske nætter 11. bog

"At påtage sig mange ting og at udføre alle disse ting," sagde jeg, "kaldes på græsk *polypragmosýne*, og titlen her viser, at bogen handler om dette." 7 Den udannede person blev forledt af de ord, jeg var begyndt på, men ikke færdig med, så han troede, at *polypragmosýne* var et fortrin, og sagde: "Denne her Plutarch – hvem det så end er – opfordrer os virkelig til, at vi påtager os forskellige hverv og gør en masse ting energisk og hurtigt, og han har ikke uden elegance skrevet navnet på det fortrin, som han vil tale om, som titel på bogen."

8 "Nej, slet ikke," sagde jeg, "det er overhovedet ikke noget fortrin, der angives som titel på denne bog med et græsk ord, og jeg mener ikke, at jeg siger det, du tror, og det gør Plutarch heller ikke. For i denne bog skræmmer han os så meget, som han kan, fra at tænke og stræbe på forskellige måder og helt unødvendigt på alle mulige ting, af hvilken natur de end er. 9 Men," fortsatte jeg, "jeg forstår, at grunden til din fejltagelse ligger i min manglende veltalenhed, for jeg har ikke engang med mange ord kunnet sige fuldstændigt klart, hvad der af grækerne siges helt perfekt og tydeligt med kun ét ord."

11.17

Om betydningen af gamle edikter fra prætorer: qui flumina retanda publice redempta habent.

1 Engang var nogle edikter af tidlige prætorer faldet mig i hænde, da jeg tilfældigvis sad i biblioteket i Traians tempel³² og søgte efter noget helt andet, og jeg fik lyst til at læse dem og finde ud af, hvad det var for noget. 2 Så fandt jeg i et temmelig gammelt edikt følgende skrevet: "Hvis nogen af dem, der har fået i licitation at rense (*retanda*) floderne, bliver ført til mig og anklages for ikke at have udført det, som han skulle ifølge loven om forpagtning." 3 Der opstod nu det spørgsmål, hvad *retanda* betød.

4 En ven af mig, som sad sammen med mig, sagde, at han i syvende bog af Gavius værk *Om ordenes oprindelse* havde læst, at *retæ* var de træer, der ragede frem fra flodbredderne eller stod i flodsengene, og at de blev kaldt sådan efter net (*retia*), fordi de var til hindring for skibe, der sejlede forbi, og ligesom fangede

32. Jeppe Tønsberg, *Offentlige biblioteker i Romerriget*, København 1976, 45-51.

dem; han mente derfor, at man plejede at udlicitere *netningen* af floderne, det vil sige at rense dem, for at skibe, der ramte disse grene, ikke skulle blive forsinket eller risikere noget.³³

11.18

Om den straf, som Drakon fra Athen fastsatte for tyve i de love, som han skrev for athenerne; senere den straf, Solon fastsatte; ligeledes den straf, som blev fastlagt af vore decemvirer, der skrev De tolv tavlers Lov; hos ægypterne var tyveri tilladt og lovligt, og hos lakedaimonerne stræbte man efter det med stor iver, og det blev forherliget som en nyttig træning; endelig en bemærkelsesværdig udtalelse af Marcus Cato om straf af tyve.

1 Drakon fra Athen blev anset for en god og meget klog mand, og han var kyndig i guddommelig og menneskelig lovgivning. 2 Han var den første af alle, der gav athenerne love. 3 I disse love bestemte og fastsatte han, at en tyv, hvad han så end havde stjålet, skulle dømmes til døden, og der er flere andre eksempler på meget strenge straffe. 4 Eftersom hans love derfor forekom alt for barske, gik de i glemmebogen, ikke ved et dekret eller påbud, men ved athenernes tavse og uskrevede samtykke. 5 Senere anvendte de andre og mildere love, der var forfattet af Solon. Denne Solon var en af de syv vise. Han mente med sin lov, at man ikke skulle dødsdømme tyve som tidligere Drakon, men straffe med den dobbelte erstatning.

6 Vore decemvirer, som efter fordrivelsen af kongerne skrev love, som det romerske folk skulle anvende, på *De tolv tavler*,³⁴ benyttede sig hverken af en lige så stor strengthed i at straffe tyve af enhver slags eller en alt for stor eftergivenesshed. 7 De tillod nemlig kun, at en tyv, der blev grebet på fersk gerning, blev slået ihjel, hvis det var nat, da han begik tyveriet, eller hvis det skete om dagen, kun når han forsvarede sig med et våben ved sin pågribelse. 8 Blandt de andre tyve, der blev grebet på fersk gerning, befalede decemvirerne, at frie mænd skulle piskes og overlades til ham, de havde stjålet fra, under forudsætning af, at de havde gjort det ved dagslys og ikke havde forsvaret sig med våben; slaver, der var blevet grebet på

33. Gavius, *De origine vocabulorum* 7 fr. 2 Funaioli.

34. *XII Tabulae* 8.13ff.

fersk gerning, befalede de at piske og styrte ned fra en klippe, mens de ønskede, at unge drenge skulle piskes efter prætorsens afgørelse, og den skade, de havde forvoldt, skulle erstattes. 9 Også de tyverier, der blev opdaget ved husundersøgelser (*per lancem liciumque*),³⁵ straffede de, som om de var opdaget på fersk gerning.

10 Men i dag er vi gået bort fra denne decemvirlov. For hvis nogen ønsker at føre proces i en sag med åbenlyst tyveri, kan han kræve en firdobbelt erstatning. 11 "Et åbenlyst tyveri sker," som Masurius siger, "hvis det opdages, mens det foregår. Afslutningen sker, når det er blevet bragt derhen, hvor man havde tænkt sig at føre det."³⁶ 12 Erstatningen er på det tredobbelte, hvis det stjalne findes hos tyven (*conceptum*) eller hos en hælør (*oblatum*).

Men hvis nogen ønsker at læse om, hvad der forstås ved *oblatum* og *conceptum* og flere andre ting i denne sammenhæng, som vi har overtaget fra de gamle glimrende sæder, og som det hverken er unyttigt eller ubehageligt at lære at kende, vil han finde det i den bog af Sabinus, der hedder *Om tyverier*. 13 I denne bog står der, hvad mange ikke ved, at det ikke blot er mennesker og rørilige ting, der kan fjernes i al hemmelighed og føres væk, men man kan også stjæle et grundstykke og et hus: En landmand var blevet dømt for tyveri, fordi han havde solgt det grundstykke, han havde lejet, og derved frarøvet ejeren hans ejendom. 14 Og Sabinus omtaler en endnu mere usædvanlig sag: En mand blev dømt for at have stjålet et menneske, for da en bortløbet slave ved et tilfælde passerede hen foran sin herre, havde han dækket ham med sin toga, som om han var ved at drapere sig med den, og havde derved hindret ham i at blive set af herren.

15 For alle andre tyverier, som 'ikke var åbenbare', fastsatte de den dobbelte erstatning. 16 Jeg husker også, at jeg har læst i et værk af juristen Aristo,³⁷ en ikke ulærd mand, at hos de gamle ægyptere, et folk, som afgjort har været meget kløgtige til at gøre opfindelser og begavede til at udforske tingenes natur, var alle tyverier tilladt og forblev ustraffet.

35. Jf. 16.10.8.

36. Masurius fr. 7 Huschke.

37. Aristo fr. 1 Huschke.

Aulus Gellius, Attiske nætter 11. bog

17 Der er ganske mange og kendte forfattere, som har skrevet om lakedaimo-
nernes skikke og love, som fortæller, at der også hos dem, disse mådeholdne og
stærke mænd, som man har nemmere ved at finde oplysninger om end om ægyp-
terne, var en lov og en sædvane om at stjæle, og at det blev praktiseret af de unge
mænd, ikke for skændig vindings skyld eller for at bruge penge på at stille deres
begær eller for at samle sig rigdom, men for at træne og øve sig i krigskunst, fordi
evnen og vanen med at stjæle skærpede og styrkede de unges sind, så de blev gode
til at lægge baghold, til at holde ud at være vågne og til at være hurtige til at snige
sig ind på nogen.

18 Men i den tale, Marcus Cato skrev *Om fordeling af krigsbytte til soldaterne*,
beklager han i voldsomme og velvalgte ord, at underslæb og lovløshed ikke bliver
straffet. Jeg citerer herfra, fordi jeg synes så godt om dem: "Tyve, der har stjålet fra
privatpersoner, lever deres liv i fængsel og lænker, tyve, der har stjålet fra staten, i
guld og purpur."³⁸

19 Hvor moralsk og samvittighedsfuldt ordet tyveri er blevet defineret af de
klogeste mænd, mener jeg ikke, at jeg må forbigå, således at man kun tror, at den
er en tyv, der fjerner noget i det skjulte eller tager noget hemmeligt. 20 Citatet er
fra Sabinus' anden bog af *Civilret*: "Den, der har rørt ved en anden mands
ejendom, når han burde forstå, at han gør det mod ejerens vilje, er skyldig i ty-
veri."³⁹ 21 I et andet kapitel: "Den, der for vindings skyld har fjernet en andens
ejendom, der ligger ubenyttet hen, pådrager sig skyld for tyveri, hvad enten han
ved, hvem det tilhører, eller ej."⁴⁰

22 Dette har altså Sabinus skrevet i den nævnte bog om de ting, der er blevet
rørt ved for at begå tyveri. 23 Men vi bør også erindre os, at ifølge det, jeg skrev
lige før, kan tyveri også forekomme uden berøring, hvis blot sindet og hjertet har
til hensigt at stjæle. 24 Derfor siger Sabinus,⁴¹ at han ikke er i tvivl om, at en herre
skal dømmes for tyveri, hvis han har beordret sin slave til at begå et tyveri.

38. Cato, *De praeda militibus dividenda* fr. 224 Malcovati.

39. Masurius Sabinus, *Ius civile* 2 fr. 2 Huschke.

40. Masurius Sabinus, *Ius civile* 2 fr. 3 Huschke.

41. Masurius Sabinus, *Ius civile* fr. 4 Huschke.